

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D.P.B.

Coll. No. 544

Title Kāśī Kāśī Vritti

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 544 Subject : Grammar

Title : Kāśikā vṛtti

Author : Vāmana Scribe : —

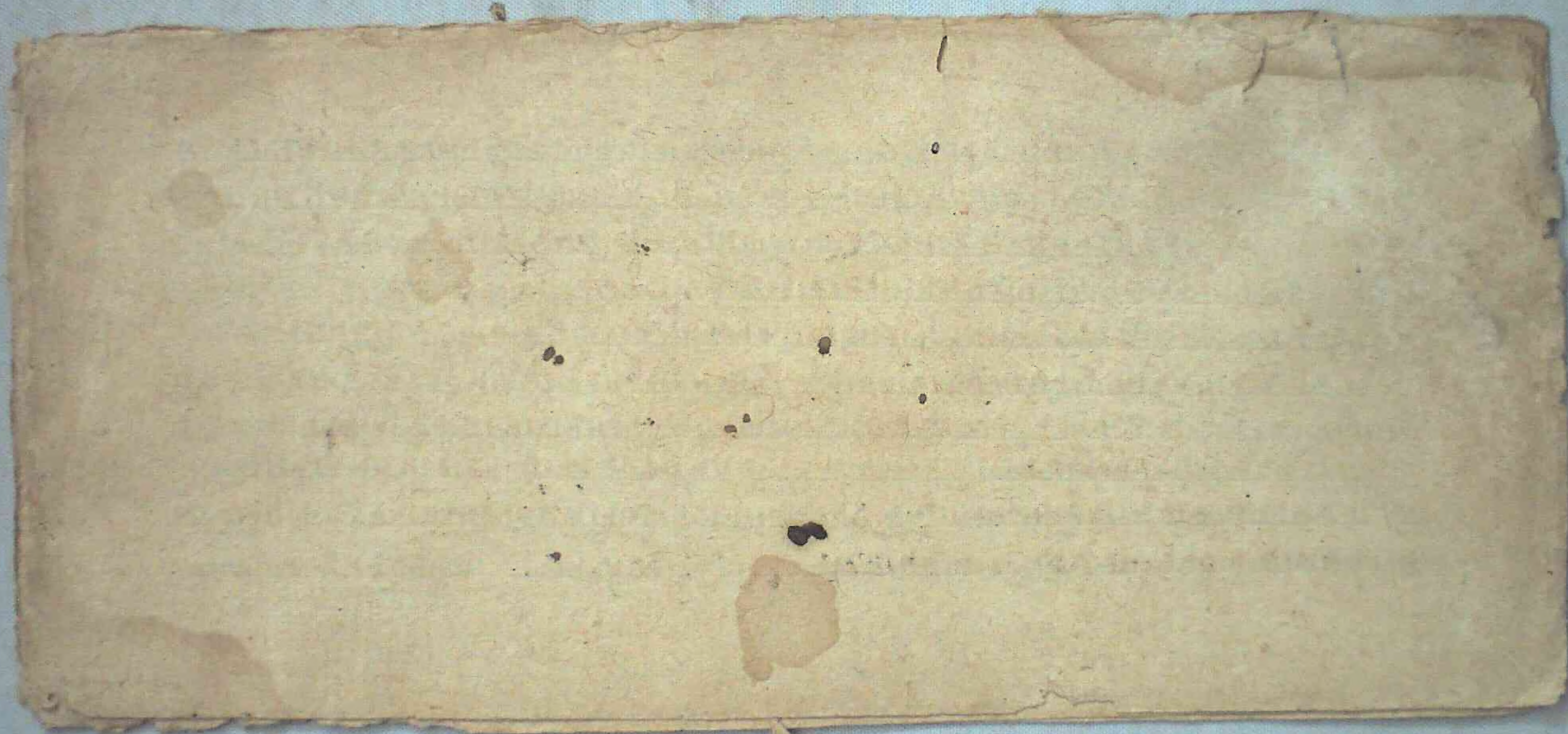
Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 9.3" by 4.2" Extent : 78-81 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks : Incomplete.

॥ श्रीमहागणपतये नमः ॥ ॥ समर्थः पदविधिः ॥ १ ॥ परिनाषेयं । यः कश्चिद्दिग्वास्त्रे पदविधिः समर्थः सम
र्थो वेदितव्यः । अथवा । विधीयत इति विधिः । पदानां विधिः पदविधिः । समासादिः । समर्थः शक्रः विग्रहवाक्या
र्थान्निधानेयः समर्थो वेदितव्यः । अथवा । समर्थपदाश्रयत्वात् समर्थः । समर्थानां पदानां संसृष्टार्थानां विधि
वेदितव्यः । वक्ष्यति । द्वितीयाश्रयत्वात् । तपति न गतात्पत्तप्राप्तापन्नैः कष्टं श्रितः । कष्टं श्रितः । नरकश्रितः । सम
र्थग्रहणं किम् । पश्य देवदत्तकृष्टं श्रितो विष्णुमित्रो गुरुकुलं । रतायातकृता र्थेन गुणवचनेन । शंकुलयाखण्डः
शंकुलाखण्डः । किरिकाणः । समर्थग्रहणं किम् । किं त्वं करिष्यसि । शंकुलयाखण्डो देवदत्त उपलेन । चतुर्थस्तदर्थ
र्थवलिहितसुखरहितैः । पूपायदारुः पूपायदारुः । कुण्डलहिरण्यं । समर्थग्रहणं किम् । गच्छत्वं पूपायदारुदेवदत्तस्य
ग्रहे । पंचमानयेनादकनयं । दस्युधः । समर्थग्रहणं किम् । गच्छत्वं मादके न्योनये देवदत्तस्य यज्ञतान् । षष्ठी । राक्षः
पुरुषोराक्षपुरुषः । वासुणकं बलः । समर्थग्रहणं किम् । नायिराक्षः पुरुषो देवदत्तस्य । सप्तमीशौंडे । अष्टपुण्ड्रः
अष्टशौण्डः । अष्टधर्तः । समर्थग्रहणं किम् । शक्रस्त्वमष्टपुण्ड्रः पितृपानागारे । पदग्रहणं किम् । वर्णविधौ स

मर्थपरिनाषामाप्नुत । निष्ठुदधशानत्वं शाकेन । निष्ठुदधकुमारी लुचं हर देवदत्त । पणदेशो नित्यश्चतुष्टयनि ॥ ॥
सुवामंत्रिते पराङ्गवसरे ॥ २ ॥ सुवन्तमामंत्रिते परतः परस्याङ्गवद्वति । स्वरेस्वरलक्षणे कार्यकर्तव्ये । ताराभ्या
निदेशो यं सुवन्तमामंत्रितमनुप्रविशति । वक्ष्यति । आमंत्रितस्यादिरुद्रात्रो जवति । ससुफ्रस्यापि यथा स्यात् । कु
ण्डेनारु । परशुनाहृद्यन । मद्राणो राजन । काश्मीराणो राजन । सुविनिक्ति । पीडोपाशमान । आमंत्रित इति किं
गेहेगार्गाः । परग्रहणं किम् । सर्वस्य मान्तर । देवदत्तकुण्डेनारु । अंगग्रहणं किम् । यथा मृत्पिंडी नृतः स्वरं लनेन ।
उभयोराधुदात्तत्वेमाप्नुत । वत्करणं किं । स्वाश्रयमपि यथा स्यात् । अमृकुण्डेनारु । आमृकोत्तरमामंत्रितमनेति
कइत्येकांतरना नवति । स्वर इति किम् । रूपे सिञ्चन । वर्मनमना धत्त एते प्रतिपराङ्गवद्वति । सुवन्तस्य
पराङ्गवद्वति वे समानाधिकरणस्योपसंख्यानोऽननं रत्नात् । तीक्ष्णयास्त्रासीवने । तीक्ष्णेन परशुनाहृद्यन ।
अप्ययानां प्रतिषेधो वक्तव्यः । उच्चैरधीयान् । नीचैरधीयान् ॥ ॥ प्राकङ्कारा समासः ॥ ३ ॥ कङ्काराः कर्मधारय
तिवक्ष्यति । आणनस्मात्कङ्कारसंशयनात्प्राण्यानि तदुर्ध्वमनुक्रमिष्यामः । समाससंज्ञकास्ते वेदितव्याः । वक्ष्यति ॥

यथासादृश्ये ॥ ॥ यथाहं ब्राह्मणानामंत्रयस्वाप्राप्तवने संज्ञा समावेशार्थं समासप्रदेशाः ॥ ॥ यथासादृश्ये
वमादयः ॥ ॥ महसुपा ॥ ४ ॥ सुविनिवर्तते । महेति सुपेति चैतदधि न तं वेदितव्यं । यदि न अर्धमनुक्रमिष्यामः । तत्रेह
मुपलब्धिर्दृष्टव्यं । वक्ष्यति । द्विनायाश्चितेति । द्विनायां नंश्चिनादिभिः सुबन्तैः सह समस्यते । कष्टश्चिनः । सह ग्रहणं यो
गविनागार्थः । अनुपचलत् । अनुप्रावर्षत् ॥ ३ ॥ त्रिङ् । सह समासः ॥ ॥ अव्ययीभावः ॥ ५ ॥ अव्ययीभावः
अयमधिकारो वेदितव्यः । यानि न दुर्धमनुक्रमिष्यामोऽव्ययीभावः संज्ञाकारो वेदितव्यः । वक्ष्यति । यथासादृश्ये ।
यथाहं ब्राह्मणानामंत्रयस्वा । अवर्ष संज्ञा चैवं महतीति न सर्वपदार्थप्राधान्यमव्ययीभावस्य दर्शयति । अव्ययी
भावप्रदेशाः । अव्ययीभावश्चेत्येवमादयः ॥ ॥ अव्ययीविनक्ति समासमृद्धिः । मृद्ध्या नावात्प्राप्तं प्रतिश
ष्टप्रादुर्भावपश्चाद्येषां नुस्य यौगपद्यसादृश्यसम्यगिति सा कर्त्तव्यवचनेषु ॥ ६ ॥ सुपसुपेति वर्तते । विनक्त्या
दिष्वर्पेषु मह्ययं वर्तते । सुबन्तैः समर्पेण सह समस्यते समासो व्ययीभावसंज्ञा भवति । वचनग्रहणं
प्रत्येकमनिसंबध्यते । विनक्त्यर्पेतावत् । स्वाधिरुत्पययावर्तते । अधिस्त्रि । अधिकुमारि । समस्यर्पेव्ययं ॥

समापेक्षं तस्य समापं । उपकुंते । उपमणाकं । समृद्धिः । रुद्धेराधिक्यं समृद्धिः । पद्माणं समृद्धिः । समद्रं । सुगंधं ।
वर्तते । रुद्धिः । रुद्धेरन्तावो रुद्धिः । दुःशाकं । दुर्धवनं । अर्थाभावः । महिकाणामभावः । निर्महिकं वर्तते । अत्ययो
नूतत्वं । अनिक्रमः । अतीतानि शान्तानि । अतिशान्तं वर्तते । असम्प्रति । उपनोगस्य वर्तमानकालप्रतिषेधः । अ
तिनेष्टकं । ते स्तकमाढादने । तस्यायमुपनोगकालेन नवतीत्यर्थः । शष्टप्रादुर्भावः । प्रकाशनाशस्य । इ
ति पाणिनि । यस्याणिनि । तस्याणिनि । घाणिनि । शब्दे लोके प्रकाशन इत्यर्थः । पश्चादर्थः । अनुरधमा । अनुपाहा
ने । रथानां पश्चादित्यर्थः । यथायथार्थं मह्ययं न समस्यते । योग्यतावासापरापत्तिरिति हन्तिः । सादृश्यञ्च प
थापत्तिः । सुरुपं । अनुरुपं । रूपयोग्यं वहतीत्यर्थः । वांश्चायां । प्रत्यर्थं । पदाधनिनिहन्त्रो । यथाशक्तिः । आनुप्र
व्यमनुक्रमः । अनुज्ञेष्टं भवतः । प्रविशं । उ । ज्ञेष्टानुप्रवेष्टेत्यर्थः । योगपद्यमेककालतासचक्रं धेहिपुगपञ्च
धेहीत्यर्थः । सादृश्यं दुःखना । किमर्थं । मिदमुच्यते । यथार्थ इत्येवं सिद्धे गुणभूतेऽपि सादृश्ये यथास्यास्यात् ।
सहस्रः । क्रियासकित्वा । सम्यग्निरनुरूप आत्मभावः । समृद्धेरनः । स ब्रह्म । वाच्येणा । सहस्रं सारलं कायना

नां साकल्यमशेषता। सत्त्वमस्य बहुरति। अधिकार्थवचनेन न किंचिदस्य बहार्थपरित्यजनीति प्रतिपाद्यते
 अंतवचने। अंत इति परिग्रहापेक्षया समाप्तिरुच्यते। साग्रधीने। सैष्टिसपश्रुबंधोपश्रुबंधानमधीन इत्यर्थः
 इयं समाप्तिरसाकल्येऽप्यध्ययनस्य अवतीति साकल्यात्सृष्ट्युच्यते॥ ॥ यथा सादृश्ये ॥ १॥ यथेयेन द्रव्यममा
 दृश्ये कर्मानं सुपासह समस्यते। अवयवाभावश्च समासो नवति। यथा दृष्टं ब्राह्मणनामंत्रयस्वायेयेद्वा यथा
 दृष्टं। यथा निरूपं। यथा ध्यापकं। असादृश्य इति किं। यथा देवदत्तस्तथा यज्ञदेवः। यथा र्थे यदव्ययमिति त्वे
 लेव सिद्धे वचनमिदं सादृश्यप्रतिषेधार्थं॥ ॥ यावदवधारणे॥ ॥ यावदित्येतद्रव्यमवधारणे वत्तमानं
 सुपासह समस्यते। अवयवाभावश्च समासो नवति। यथा दृष्टं ब्राह्मणनामंत्रयस्वा। अवधारणमियन्नापरिदे
 दः। यावदमंत्रं ब्राह्मणनामंत्रयस्वा। यावेत्यमत्राणिसंनवतितावत्। आमंत्रयस्वा। अवधारण इति किम्। याव
 दनेनावदुक्तं। नावधारयामि विप्रमयाभुक्तमिति॥ ॥ सुप्रतिनामां त्रार्थं॥ ॥ मात्रास्लोकमव्ययमिति पर्यायः
 मात्रार्थवत्तमानेन प्रतिनासहसुर्वतंसमस्यते। अवयवाभावश्च समासो नवति। अस्त्यत्र किञ्चित्तरपः सप्त ३

नि। मात्रार्थ इति किम्॥ दृष्टं प्रतिविद्योतने विद्युत्। सुवितिवत्तमाने उक्तं। सुप्रग्रहणमव्ययमिति न्यर्थः॥ ॥ अस्त्य
 लाका संख्याः परिणामा॥ १०॥ अस्त्यलाका संख्या इत्येते परिणामसहसमस्यते। अवयवाभावश्च समासो नवति। किं
 व्यवहारे समासोऽयमिष्यते। यच्चिकानामघ्नविशेषः। पञ्चधिरहैः शालाका निर्वानवति। तत्र यदा सर्वत्रानाः प
 तंति। अवांचोवा। तदा पातयिता जयति। तस्यैवाव्यविधानोऽन्यथा पाते सति नवति। अहो एतदंतथा दृष्टं। यथा प्रवृत्तये
 अस्त्यपरि शालाका परिः अवांचोवा संख्या। एकपरि। द्विपरि। त्रिपरि। परमेण चतुष्परि पंचसुत्वे कुरुपा सुजय
 एव न विध्यति। अस्त्यदयस्तरतायां तः पूर्वोक्तस्य यथानतत्। किं न व्यवहारे च एकत्वे ललाका कयोः विभागे। विभागे
 व्ययमधिकारो वेदितव्यः। यदि न त्रधर्मनुक्रमिष्यामस्तद्विनाशो नवति। वक्ष्यति। अयपरि बहिरं च वः पंचम्याः। अय
 त्रिगर्तं हि हो देवः। अयत्रिगर्तं सोऽहो देवः॥ ॥ अपपरिवहिरं च वः पञ्चम्याः॥ ११॥ अपपरिवहिरः अचु इत्ये
 ने सुवन्ताः पंचम्येनेन सह समस्यते वा समासोऽवयवाभावश्च समासो नवति। अपत्रिगर्तं हि हो देवः। अपत्रिगर्तं सोऽप
 रित्रिगर्तं परित्रिगर्तं सोऽवहिर्यामि। वहिर्यामाना। प्राग्रामां। प्राग्रामात्। वहिः शब्देन योगे पंचमी नावस्ये तदे

वत्तापके॥ ॥ आञ्जयहानि विधेः॥ १३॥ आञ्जयेन नम्र्याहानि विधेः पूर्ववर्तमानं पंचम्यं तेन विज्ञायासमस्यते॥ अ
अप्ययावाचसमासोत्तवति॥ आपाटलापुत्रं हृष्टो देवः॥ आपाटलापुत्रात्॥ अत्रि विधेः॥ आकुमारं यज्ञः पाणि
नेः॥ आकुमारात्॥ ॥ लहणेनात्रिप्रतीत्यानिमुख्ये॥ १४॥ लहणेन विद्वन्तद्वाचिनासुर्वेनेन सहानिप्रतिशङ्का
निमुख्ये वर्तमानौ वासमस्यते॥ अय्ययावाचसमासोत्तवति॥ अय्यग्रिशालनाः पतेति॥ अग्रिमं निप्रत्यग्रा॥ अ
ग्रिप्रति॥ अग्रिलह्यात्तस्यानिमुखं पतेतीत्यर्थः॥ लहणेनेति किम्॥ स्तुष्टं प्रतिगतः॥ प्रतिनिवृत्त्यस्तु ब्रमेकानिमुखं
ता॥ अत्रिप्रतीति किम्॥ येनाग्रेस्तेन गतः॥ अत्रिमुख्य इति किम्॥ अयं कागावः॥ अग्निन वांकागाव इत्यर्थः॥ ॥
अनुर्यसमया॥ १५॥ समयासमीपं यस्य समयाय समया समया र्थवाचित्वा हनुरेव समये रूपचरितः॥ अनुर्यस्य
समयावाचीनेन लहणेन सुर्वेनेन सह समस्यते विनाषा॥ अय्ययावाचसमासोत्तवति॥ अनुवनमज्ञानिगतिः॥ वन
मनु॥ अनुरिति किम्॥ वनं समया॥ यस्तं नयेति किम्॥ हृष्टमनुविद्योतने विद्युत्॥ अयं विनक्ति समीपे तेव सिद्धे
पुनर्वचने विज्ञाया र्थः॥ ॥ यस्य वायाम॥ १६॥ लहणेनेति वर्तते॥ आपामौदै र्थः॥ अनुर्यस्य दैर्घ्यावाचीनेन